ISSN – 2277-7911
Impact Factor – 5.958
YOUNG RESEARCHER
A Multidisciplinary Peer-Reviewed Refereed Research Journal
January - 2025
Vol. 14
Special Issue
No. 1

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची (2020) समीक्षा

डॉ. हनुमंत कुरकुटे
राज्यशास्त्र विभाग
संगमनेर नगरपालिका कला, दा. ज. मालपाणी वाणिज्य व ब. ना. सारडा विज्ञान महाविद्यालय, संगमनेर.
***Corresponding Author:* डॉ. हनुमंत कुरकुटे**

DOI - 10.5281/zenodo.14885699

मॅकॉलेच्या शिक्षण पद्धतीचा परिणाम म्हणून, आपण केवळ देशात लिपिक निर्माण करत आहोत. त्यातून व्यक्तीचे यांत्रिकिकरण झाल्याचे दिसून येते. पण आपल्याला वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय चारित्र्य विकसित करणे, संशोधन आणि सकारात्मक मानसिकता विकसित करणे, जीवनातील चढ-उतार प्रभावीपणे हाताळण्यासाठी जीवन कौशल्ये, नेतृत्वगुण, एकात्मिक मानवतावादी पैलू आणि उद्योजकीय क्षमता विकसित करणे यावर विशेष लक्ष केंद्रित करावे लागेल. न्याय्य समाज निर्माण करण्यासाठी आणि राष्ट्रीय विकासाला चालना देण्यासाठी योग्य शिक्षण आवश्यक असते. आर्थिक विकास, सामाजिक न्याय आणि समानता, वैज्ञानिक प्रगती, राष्ट्रीय एकात्मता आणि सांस्कृतिक जतन ही सर्व उद्दिष्टे भारताच्या निरंतर प्रगतीसाठी आणि जागतिक नेतृत्वासाठी उच्च-गुणवत्तेचे शिक्षण आवश्यक आहे त्यासाठी शिक्षा नितीत अमूलाग्र बदल करण्याची नितांत आवश्यकता आहे. वैयक्तिक विकास, समाज, देश आणि जगाच्या भल्यासाठी आपल्या देशाची विपुल प्रतिभा आणि संसाधने विकसित करण्यासाठी सार्वत्रिक उच्च दर्जाचे शिक्षण हा सर्वोत्तम मार्ग आहे. झपाट्याने बदलत असलेल्या रोजगाराच्या गरजा आणि जागतिक परिसंस्थेमुळे, मुले केवळ शिकत नाहीत तर ते कसे शिकले पाहिजेत हे देखील नेहमीपेक्षा महत्त्वाचे आहे. अशाप्रकारे, शिक्षणाने केवळ पुस्तकी ज्ञान न देता विद्यार्थ्यांना योग्यरित्या विचार कसा करावा आणि समस्यांचे निराकरण कसे करावे, सर्जनशील आणि बहुविद्याशाखीय असावे आणि निरंतर बदलत्या युगात नवीन सामग्री कशी मिळवावी किंवा विकसित करावी, परिस्थितीशी कसे जुळवून घ्यावे आणि कौशल्य आधारित ज्ञान कसे आत्मसात करावे याकडे त्यांचे मन वळवले पाहिजे. शिक्षण अधिक अनुभवात्मक, सर्वांगीण, एकात्मिक, शोध-केंद्रित, विद्यार्थी-केंद्रित, चर्चा-आधारित, लवचिक आणि अर्थातच आनंददायक बनविण्यासाठी अध्यापनशास्त्र विकसित केले पाहिजे. विज्ञान आणि गणिताव्यतिरिक्त, अभ्यासक्रमात मूलभूत कला आणि हस्तकला, मानवता, क्रीडा आणि फिटनेस, भाषा, साहित्य, संस्कृती आणि मूल्ये यांचा समावेश असावा जेणेकरून विद्यार्थ्यांच्या सर्व पैलू आणि क्षमतांचा विकास होईल आणि शिक्षण अधिक व्यापक, उपयुक्त होऊ शकेल. शिक्षणाने वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय चारित्र्य विकसित केले पाहिजे, विद्यार्थ्यांना नैतिक, तर्कशुद्ध, दयाळू आणि काळजीवाहू बनवले पाहिजे, तसेच त्यांना उत्पादक, यशस्वी उद्योजक किंवा उत्तम कर्मचारी बनण्यासाठी तयार केले पाहिजे. अशा प्रकारचे शिक्षण असले पाहिजे आणि त्यासाठी सातत्याने बदल करण्याची तयारी देशाची पण असली पाहिजे.

हा लेख नवीन शैक्षणिक धोरणाचे सर्वंकष विश्लेषण नाही. या धोरणाच्या राजकीय-आर्थिक आणि तत्त्वप्रणाली यांच्या परिणामाबद्दल किंवा त्यामुळे उच्चशिक्षणाच्या वाढत्या खासगीकरणाच्या व वस्तूकरणाच्या शक्यतेबद्दलदेखील नाही. त्यावरून समाजात अगोदरच वादविवाद सुरू झालेला आहे. मी या लेखात उच्च शिक्षणातील एक प्राध्यापक म्हणून

चिंतन करण्याचा प्रयत्न करणार आहे. चिंतन आणि प्रारंभिक टप्प्यात आपण लगेच फार मोठ्या निष्कर्षापर्यंत पण पोहोचणार नाही. हि सुरुवात आहे. निष्कर्षापर्यंत पोहचण्यासाठी काही वर्षांचा कालावधी लागेल. हि मर्यादा लक्षात घेऊनच हा शोधनिबंध लिहित आहे.

Keyword (बीज शब्द): गुणवत्ता, राष्ट्रीय, चारित्र्य, मानवता, मूल्य, कौशल्य, सर्वांगीण, बहुविद्याशाखीय, शासन, समता, धोरण, शैक्षणिक, साक्षरता.

संशोधनाचा उद्देश:

1. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील महत्त्वपूर्ण तरतुदी स्पष्ट करणे.
2. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची देशाला गरज आहे का? याबाबत मांडणी करणे.
3. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात समितीने शासनाला केलेल्या महत्वपूर्ण शिफारशीचे विवेचन करणे.
4. प्रतिभा संपन्न राष्ट्राच्या निर्मितीसाठी शिक्षण हे महत्त्वाचे साधन असते याबाबत विवेचन करणे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-2020 चे उद्दिष्ट:

शालेय आणि महाविद्यालयीन शिक्षण अधिक सर्वांगीण, लवचिक आणि बहुविद्याशाखीय बनवून भारताला एक दोलायमान ज्ञान समाज आणि जागतिक ज्ञान महासत्तेत रूपांतरित करणे आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांची अद्वितीय क्षमता समोर आणण्याचे उद्दिष्ट आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-2020 स्वरूप:

- नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) 2020 हे भारतातील 21 व्या शतकातील पहिले शैक्षणिक धोरण आहे, जे मागील राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NPE) 1986 च्या जागी आहे.
- शिक्षण मंत्रालयाने डॉ. के कस्तुरीरंगन यांच्या नेतृत्वाखाली एक समिती स्थापन केली, ज्याने या नवीन धोरणाची रूपरेषा आखली.
- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 शालेय आणि उच्च शिक्षणामध्ये तांत्रिक शिक्षणासह, 21 व्या शतकातील गरजा पूर्ण करण्यासाठी विविध सुधारणा सुचवते.
- NEP 2020 चे 5 मूलभूत स्तंभ: प्रवेश, समता, गुणवत्ता, परवडणारी क्षमता आणि जबाबदारी.

NEP 2020 च्या तरतुदी:

शालेय शिक्षण :

शालेय शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

NEP 2020 प्रीस्कूल ते माध्यमिक पर्यंत सर्व स्तरांवर शालेय शिक्षणाचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करण्यावर भर देते.

नवीन अभ्यासक्रम आणि अध्यापनशास्त्रीय संरचनेसह प्रारंभिक बालपण काळजी आणि शिक्षण अर्ली चाइल्डहुड केअर आणि एज्युकेशनवर भर देऊन, शालेय अभ्यासक्रमाची 10+2 रचना 5+3+3+4 अभ्यासक्रमाच्या रचनेने बदलली जाईल.यामुळे आतापर्यंत 3-6 वर्षे वयोगटाचा समावेश न झालेला शालेय अभ्यासक्रमांतर्गत आणला जाईल, ज्याला जागतिक स्तरावर मुलांच्या मानसिक क्षमतांच्या विकासासाठी महत्त्वाचा टप्पा म्हणून ओळखले जाते.

विद्यमान रचना	**प्रस्तावित रचना**

झाकलेले नाही (वय ३-६) प्राथमिक आणि माध्यमिक टप्पा वर्ग 1-10 (वय ६-१६) उच्च माध्यमिक टप्पा इयत्ता 11-12 (वय १६-१८)	पायाभूत टप्पा 3 वर्षे पूर्व-प्राथमिक (वय 3-6) + 2 वर्षे वर्ग 1-2 (वय 6-8) तयारीचा टप्पा वर्ग 3-5 (वय 8-11) मधला टप्पा इयत्ता 6-8 (वय 11-14) दुय्यम टप्पा इयत्ता 9-12 (वय 14-18)

मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्र प्राप्त करणे:

शिकण्याची तातडीची आणि आवश्यक पूर्वअट म्हणून, NEP 2020 ने मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्रावर राष्ट्रीय मिशन स्थापन करण्याची मागणी केली आहे.

शालेय अभ्यासक्रम आणि अध्यापनशास्त्रातील सुधारणा:

विद्यार्थ्यांची लवचिकता आणि विषयांची निवड वाढेल. कला आणि विज्ञान, अभ्यासक्रम आणि अतिरिक्त क्रियाकलाप आणि व्यावसायिक आणि शैक्षणिक प्रवाहांमध्ये कोणतेही कठोर पृथक्करण होणार नाही. शाळांमध्ये 6व्या इयत्तेपासून व्यावसायिक शिक्षण सुरू होईल आणि त्यात इंटर्नशिपचा समावेश असेल.

शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यवस्थापन:

विद्यमान बी.एड. शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमाची जागा उच्च दर्जाची सामग्री, अध्यापनशास्त्र आणि व्यावहारिक प्रशिक्षण असलेल्या चार वर्षांच्या एकात्मिक कार्यक्रमाने घेतली जाईल. राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषद (NCTE) द्वारे NCERT च्या सल्लामसलत करून शिक्षक शिक्षणासाठी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा तयार केला जाईल.

बहुभाषिकता आणि भाषेची शक्ती:

इयत्ता 5 पर्यंत शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषेवर भर दिला आहे, परंतु शक्यतो इयत्ता 8 आणि त्यापुढील. शालेय आणि उच्च शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर विद्यार्थ्यांना पर्याय म्हणून संस्कृतचा वापर केला जाईल, ज्यामध्ये त्रि-भाषा सूत्र समाविष्ट आहे.

मूल्यांकन आणि मान्यता:

एक नवीन राष्ट्रीय मूल्यमापन केंद्र- परफॉर्मन्स असेसमेंट, रिव्ह्यू आणि ॲनालिसिस ऑफ नॉलेज फॉर होलिस्टिक डेव्हलपमेंट (PARAKH) ही मानक-सेटिंग संस्था म्हणून स्थापन केली जाईल.

उच्च शिक्षण:

समग्र बहुविद्याशाखीय शिक्षण:

धोरण व्यापक-आधारित, बहु-अनुशासनात्मक, लवचिक अभ्यासक्रमासह सर्वांगीण पदवीपूर्व शिक्षण, विषयांचे सर्जनशील संयोजन, व्यावसायिक योग्य शिक्षणाचे एकत्रीकरण आणि प्रमाणीकरणासह एकाधिक प्रवेश आणि निर्गमन बिंदूंची कल्पना करते. वेगवेगळ्या HEI मधून मिळवलेली शैक्षणिक क्रेडिट डिजिटली साठवण्यासाठी एक शैक्षणिक बँक ऑफ क्रेडिटची स्थापना केली जाणार आहे. नॅशनल रिसर्च फाउंडेशनची स्थापना उच्च शिक्षणामध्ये मजबूत संशोधन संस्कृती वाढवण्यासाठी आणि संशोधन क्षमता निर्माण करण्यासाठी सर्वोच्च संस्था म्हणून केली जाईल.

नियमन:

भारतीय उच्च शिक्षण आयोग (HECI) ही वैद्यकीय आणि कायदेशीर शिक्षण वगळता उच्च शिक्षणासाठी एक उत्कृष्ट संस्था असेल.

शिक्षणात तंत्रज्ञान:

एक स्वायत्त संस्था, नॅशनल एज्युकेशनल टेक्नॉलॉजी फोरम (NETF) , शिक्षण, मूल्यमापन, नियोजन आणि प्रशासन वाढविण्यासाठी तंत्रज्ञानाच्या वापरावर विचारांची मुक्त देवाणघेवाण करण्यासाठी एक व्यासपीठ प्रदान करण्यासाठी तयार केले जाईल.

भारतीय भाषांचे संवर्धन:

NEP ने भारतीय भाषांतर आणि व्याख्या संस्था (IITI), पाली, पर्शियन आणि प्राकृतसाठी राष्ट्रीय संस्था (किंवा संस्था) स्थापन करण्याची शिफारस केली आहे, संस्कृत आणि HEI मध्ये सर्व भाषा विभाग मजबूत करणे आवश्यक आहे.

उच्च शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण:

उच्च कामगिरी करणाऱ्या भारतीय विद्यापीठांना इतर देशांमध्ये कॅम्पस स्थापन करण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाईल. त्याचप्रमाणे, निवडक जागतिक विद्यापीठांना भारतात काम करण्याची परवानगी दिली जाईल.

इतर शिफारसी:

शिक्षणासाठी वित्तपुरवठा:

NEP ने GDP च्या 6% सार्वजनिक गुंतवणूक म्हणून शिक्षणात खर्च करण्याच्या वचनबद्धतेची पुष्टी केली.

प्रौढ शिक्षण:

100% तरुण आणि प्रौढ साक्षरता साध्य करण्याचे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे.

प्रौढ शिक्षणासाठी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा विकसित केला जाईल ज्यामुळे पाच व्यापक क्षेत्रे समाविष्ट होतील:

मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्र:

गंभीर जीवन कौशल्ये (जसे की आर्थिक आणि डिजिटल साक्षरता) व्यावसायिक कौशल्य विकास मूलभूत शिक्षण (मध्यम आणि माध्यमिक शिक्षणाच्या समतुल्य) सतत शिक्षण (कला, तंत्रज्ञान, क्रीडा आणि संस्कृतीतील आकर्षक अभ्यासक्रमांद्वारे)

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचे व्यवहारिक स्वरूप:

कोठारी आयोगाच्या शिफारशींवर आधारित राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NPE) प्रथम 1968 मध्ये तयार करण्यात आले. NPE 1986 ने समाजातील सर्व घटकांना शिक्षण देणे, प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार करणे आणि मुक्त विद्यापीठे स्थापन करण्यावर भर दिला. नंतर, कृती आराखडा (POA) 1992 मध्ये लवकर बालपण काळजी आणि शिक्षण आणि प्राथमिक शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण यावर विशेष भर देण्यात आला होता.

सर्वांगीण विकासावर लक्ष केंद्रित, भारताची प्रतिभा आणि मानव संसाधन समृद्ध करण्यासाठी गंभीर विचार व चर्चा, व्यावसायिक शिक्षणाचे एकात्मीकरण, व्यावसायिक शिक्षणाचे महत्त्व, मुख्य प्रवाहातील शिक्षणासह त्याचे एकत्रीकरण करण्याचा हेतू, तंत्रज्ञान-सक्षम शिक्षणावर भर यावर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण अधिक गंभीर दिसून येते.

नवीन शैक्षणिक धोरण शिक्षणातील तंत्रज्ञानाचे महत्त्व ओळखते आणि शिकण्याचा अनुभव वाढविण्यासाठी डिजिटल साधने आणि प्लॅटफॉर्मचा वापर करण्यास प्रोत्साहित करते, नवीन धोरण बहुभाषिकतेच्या महत्त्वावर भर देते आणि इंग्रजी आणि हिंदीच्या बरोबरीने प्रादेशिक भाषा शिकविण्यास प्रोत्साहन देते. NEP 2020 संस्थांना अधिक अंतर्गत स्वायत्तता देण्यासाठी विषय निवड, शाळांमध्ये सॉफ्टवेअर प्रशिक्षण, क्रेडिट्सचे हस्तांतरण, एकाधिक नोंदी आणि एक्झिट सिस्टम ऑफर करते.

NEP 2020 च्या अंमलबजावणीसाठीचे साधने:

शैक्षणिक बँक ऑफ क्रेडिट:

UGC ने उच्च शिक्षणातील शैक्षणिक बँक ऑफ क्रेडिट्सची स्थापना आणि ऑपरेशनसाठी नियम जारी केले आहेत. क्रेडिट जमा करणे, क्रेडिट ट्रान्सफर आणि क्रेडिट रिडेम्प्शन या औपचारिक प्रणालीद्वारे शैक्षणिक गतिशीलतेला चालना देण्यासाठी ही राष्ट्रीय-स्तरीय डिजिटल सुविधा असेल.

निपुण भारत:

मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्रावरील राष्ट्रीय मिशन (FLN मिशन) सरकारने सुरू केले आहे.

विद्यार्थी प्रवेश:

इयत्ता 1 च्या मुलांसाठी तीन महिन्यांच्या प्ले-आधारित शाळेच्या तयारीच्या मॉड्यूलसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे विकसित केली गेली आहेत.

प्रादेशिक भाषांमध्ये प्रथम वर्ष अभियांत्रिकी कार्यक्रम:

एआयसीटीईने प्रादेशिक भाषांमध्ये तांत्रिक शिक्षणासाठी तरतूद केली.

नॅशनल डिजिटल एज्युकेशन आर्किटेक्चर (NDEAR) केंद्रीय अर्थसंकल्प 2021-22 ने राष्ट्रीय डिजिटल शैक्षणिक आर्किटेक्चर (NDEAR) ची स्थापना करण्याची घोषणा केली आहे ज्यामध्ये शिक्षणासाठी देशातील डिजिटल पायाभूत सुविधा मजबूत करण्यावर जोर देण्यात आला आहे. शिक्षण पातळीचे विश्लेषण करण्यासाठी संरचित मूल्यांकन (SAFAL) 2021-22 पासून CBSE शाळांमध्ये ग्रेड 3, 5 आणि 8 साठी SAFAL सुरू करण्यात येणार आहे. हे मुख्य संकल्पना, अनुप्रयोग-आधारित प्रश्न आणि उच्च-क्रम विचार कौशल्यांच्या चाचणीवर लक्ष केंद्रित करते.

विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (UGC) 2021 मध्ये विद्यापीठांना ऑनलाइन पदवी अभ्यासक्रम ऑफर करण्याची आणि शिक्षण क्षेत्रात आणखी विस्तार करण्याची परवानगी दिली.

संस्थांमध्ये बहुविद्याशाखीय प्रवाहांची उपलब्धता:

IIT दिल्ली, IIT रुरकी आणि IIT खरगपूरसह संस्था आणि महाविद्यालये, विद्यार्थ्यांना नवीन विषय शिकण्याची विस्तारित संधी देण्यासाठी नॉन-इंजिनीअरिंग अभ्यासक्रमांचा समावेश करण्यासाठी हळूहळू विस्तार करत आहेत.

नवीन शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करण्याची गरज आहे काय?

मॅकॉलेची शिक्षण प्रणाली, जी स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतरही आम्ही चालूच ठेवली. ही शिक्षण प्रणाली मुख्यतः चुकीच्या मानसिकतेच्या विकासास कारणीभूत आहे. जी कोणालाच नको असायला हवी आणि ती समाज आणि राष्ट्राच्या तर्कशुद्ध आणि शाश्वत विकासासाठी सर्वात मोठा अडथळा आहे. उद्योजक होण्याऐवजी, बहुतेक तरुण नोकरी शोधणारे बनले आहेत.आजच्या तरुणापुढे अनेक तणाव आहेत, त्यामुळे तो आत्महत्येकडे वळला आहे.

एन. सी. आर. बी. च्या आकडेवारीनुसार, 2021 मध्ये 13,089 विद्यार्थ्यांनी आत्महत्या केली, जे 2020 मध्ये 12,526 एवढी होती. ५६.५१% पुरुष, तर ४३.४९% स्त्रियांनी आत्महत्या केली. नॅशनल क्राईम रेकॉर्ड ब्युरोने संकलित केलेल्या आकडेवारीनुसार, भारतात दर तासाला एक विद्यार्थी आत्महत्या करतो, दररोज अशा 28 आत्महत्यांची नोंद होत आहे. लॅन्सेटच्या अभ्यासानुसार, 15 ते 29 वयोगटातील आत्महत्या मृत्यूचे मोठे प्रमाण भारतात आहे जे जगातील सर्वात जास्त आत्महत्या मृत्यू दरांपैकी एक आहे. सरकारने सर्वोच्च न्यायालयात सांगितले की, देशात 10 ते 17 वयोगटातील सुमारे 1.58 कोटी मुले अंमली पदार्थांचे व्यसनी आहेत. एका एनजीओच्या सर्वेक्षणानुसार, उपचार घेणाऱ्या 63.6% रुग्णांना वयाच्या 15 व्या वर्षापूर्वी अमली औषधाची माहिती करून देण्यात आली होती. दुसऱ्या अहवालानुसार,

भारतातील 13.1% अंमली पदार्थ आणि पदार्थांचे सेवन करणारे वीस वर्षांपेक्षा कमी वयाचे आहेत. भारतात, हेरॉईन, अफू, अल्कोहोल, भांग आणि प्रोपॉक्सीफेन ही पाच ड्रग्स सर्वात जास्त मुलांकडून वापरली जातात. एका सर्वेक्षणानुसार, 21%, 3% आणि 0.1% अल्कोहोल, भांग आणि अफूचे सेवन करणारे अठरा वर्षांखालील आहेत. ड्रग्स वापरणाऱ्यांमध्ये एक नवीन ट्रेंड म्हणजे इंजेक्शनद्वारे ड्रग कॉकटेलचा वापर, अनेकदा तीच सुई अनेकांनी वापरल्यामुळे, एचआयव्ही संसर्गाचा धोका वाढतो.

10 ते 19 वयोगटातील सहा मुलांपैकी एक उदासीन (डिप्रेशन) आहे. अनेक मुले मित्र बनवण्यासाठी आणि संवाद साधण्यासाठी आभासी जगाकडे आणि आभासी वास्तवाकडे वळली आहेत. जास्त ऑनलाइन उपस्थिती किंवा स्क्रीन टाइममुळे मूड स्विंग, चिडचिड, सामाजिक दुरावा, झोपण्याच्या आणि खाण्याच्या पद्धतींमध्ये बदल, लक्ष केंद्रित करण्यात अडचण, एकाग्रतेत कमी, तसेच कुटुंब किंवा वास्तविक जगापासून आणखी दूर जाणे.

संशोधन आणि नवोपक्रमाला प्राधान्य देणे का महत्त्वाचे आहे?

विद्यार्थ्यांमध्ये नाविन्यपूर्ण जाणीव आणि उद्योजकता क्षमता विकसित करण्यासाठी तसेच विद्यार्थ्यांना सामाजिक स्थितीशी जुळवून घेण्यास आणि राष्ट्रीय आर्थिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी चीन जोमाने नवोपक्रम आणि उद्योजकता शिक्षण देत आहे. फक्त नोकरी देणाऱ्या शिक्षणापेक्षा, महाविद्यालये आणि विद्यापीठांमध्ये सर्जनशीलता, नवकल्पना आणि उद्योजकता शिक्षणाचा समावेश महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये नवकल्पना आणि उद्योजकतेचा पाया घालेल, महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या उद्योजकतेचे प्रमाण वाढवणे आणि चीनवरील निर्भरता कमी करणे हे महत्वाचे आहे. महाविद्यालये आणि विद्यापीठांनी विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशील आणि उद्योजकीय क्षमतांचा विकास केला पाहिजे. या शिक्षण पद्धतीचा परिणाम म्हणून चीनच्या अर्थव्यवस्थेत जलद वाढ होत आहे, तर मॅकॉलेच्या शिक्षण व्यवस्थेमुळे गेल्या 75 वर्षांत भारताची आर्थिक वाढ मंदावली आहे. त्यामुळे भारतात विद्यार्थ्यांमध्ये नाविन्यपूर्ण चेतना, सकारात्मक गुणधर्म, जीवन कौशल्ये विकसित करणे आणि उद्योजकीय क्षमता विकसित करणे आवश्यक आहे. परंतु चुकीच्या शिक्षण पद्धतीमुळे जीवन कौशल्ये आणि नाविन्यपूर्ण चेतना विकसित करण्यावर भर न देता नकारात्मकतेने भरलेल्या जीवनाकडे वळत आहेत कारण मॅकॉलेची शिक्षण प्रणाली जी स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतरही आम्ही चालूच ठेवली. ही शिक्षण प्रणाली मुख्यतः चुकीच्या मानसिकतेच्या विकासास कारणीभूत आहे जी कोणालाच नको असायला हवी आणि ती समाज आणि राष्ट्राच्या तर्कशुद्ध आणि शाश्वत विकासासाठी सर्वात मोठा अडथळा आहे. उद्योजक होण्याऐवजी, बहुतेक तरुण नोकरी शोधणारे बनले आहेत, अनेक तरुण त्यांच्या शैक्षणिक पात्रतेशी जुळत नसलेल्या छोट्या जॉब प्रोफाइलवर समाधानी आहेत. मॅकॉले शिक्षण प्रणाली जीवन कौशल्यांच्या विकासात मदत करत नाही, परंतु त्याऐवजी नकारात्मक गुण, गुलामगिरीची मानसिकता आणि चारित्र्य विकासावर लक्ष केंद्रित न करण्याला प्रोत्साहन देते. परिणामी, आपली अनेक मुले ड्रग्जकडे वळली आहेत, मानसिक आजारांनी ग्रस्त आहेत, आत्महत्या करत आहेत, हिंसक प्रवृत्ती विकसित झाल्या आहेत आणि भविष्यासाठी सकारात्मक आशा गमावली आहे. म्हणून आपल्याला क्रांतिकारक शैक्षेणिक बदलाकडे वळावे लागेल.

सारांश आणि निष्कर्ष:

शिक्षणाने चिकित्सक विचार कसा करावा आणि दैनंदिन समस्या कशा सोडवाव्यात, तसंच सृजनशील आणि बहुविद्याशाखीय कसं असलं पाहिजे याकडे वळलं पाहिजे. त्याचबरोबर नवनिर्मिती कशी करावी, जुळवून कसं घ्यावं आणि नवीन बदलणाऱ्या क्षेत्रात नवीन साहित्य कसं आत्मसात करावं, याकडेदेखील वळायला पाहिजे. अभ्यासक्रमाने शिक्षणाला अधिक प्रयोगशील, सर्वांगीण, एकात्मिक, चिकित्सक वृत्ती जोपासणारं, शोध घेण्यास प्रवृत्त करणारं, विद्यार्थीकेंद्रित, चर्चा करण्यास प्रोत्साहन देणारं, लवचीक आणि अर्थातच आनंददायी असले पाहिजे. यासाठी नवीन शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी महत्त्वाची वाटते.

नवीन शैक्षणिक धोरण वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय चारित्र्य विकसित करणे, संशोधन आणि सकारात्मक मानसिकता विकसित करणे, जीवनातील चढ-उतार प्रभावीपणे हाताळण्यासाठी जीवन कौशल्ये, नेतृत्वगुण, एकात्मिक मानवतावादी पैलू आणि उद्योजकीय क्षमता विकसित करणे यावर विशेष लक्ष केंद्रित करत आहे. नवीन शैक्षणिक धोरणाचा उद्देश तर एकात्मिक व मानवतावादी आहे हि जमेची बाजू आहे. राजकीय अंगाने स्वतःपुरते तज्ञ असलेले लोक खाजगीकरण, आर्थिक तरतूद या बाबतीत टीका करतील. अशी टीका प्रत्येक नवीन योजनेत होतच असतो तो विरोधकांचा लोकशाहीतल हक्कच आहे. पण जेव्हा आपण सामन्यपणे व तटस्थपणे विचार करतो, तेव्हा आसे लक्षात येते कि, कोणत्याही धोरणाचे परिणाम दिसायला वेळ लागतो. पण आपण एक गपलत करू नये कि, स्वायत्त शिक्षण आणि नवीन शैक्षणिक धोरण एकत्रच आहेत. पण तसे बिलकुल नाही. स्वायत्त शिक्षण हे खाजगी कारणाकडे घेऊन जाते आणि नवीन शैक्षणिक धोरण हे जीवन कौशल्ये, नेतृत्वगुण सकारात्मक मानसिकता विकसित करणारे असल्याचे दिसून येते. असे मला सकृतदर्शनी तरी वाटते! तरीही हा लेख नवीन शैक्षणिक धोरणाचे सर्वंकष विश्लेषण नाही. किंवा या धोरणाच्या राजकीय-आर्थिक आणि तत्त्वप्रणाली यांच्या परिणामाबद्दलचेही चिंतन नाही असे मी नम्रपणे नमूद करतो.

संदर्भ:

1. https://www.education.gov.in
2. Lamani, Manjunath. New Education Policy-2020: Role of Libraries: International Jour. Of Research in Library Science 2021; Vol-7, issue -3:166-
3. 171.
4. https://www.jkchrome.com/library-culture-in-schools-new-education-policy- nep-2020/
5. Shukla, Gopal Mohan; Bajpai R.P., Significance of Libraries in Indian Education Policies: International Journal of Information Dissemination & Technology.2020, Vol. 10 Issue 4, p180-
6. 184. 5p.
7. http://www.lispathshala.com/2021/07/new
8. https://vajiramandravi.com/quest-upsc-notes/national-education-policy-2020/
9. https://talktoday.in/student-suicides-surpass-population-growth-rate-overall-suicidal-pattern-report/

गोषवारा: